

REALISMUL EPISTEMOLOGIC CA REALISM CONVERGENT. O ABORDARE CRITICĂ A PROBLEMEI REFERINȚEI

CONSTANTIN STOENESCU
Universitatea din București

Epistemological realism as convergent realism. A critical approach to reference. My aim in this paper is to analyze the strong criticism which was proposed by Larry Laudan against epistemological realism understood as convergent realism. Richard Boyd and Hilary Putnam claimed that the terms of mature scientific theories usually refer and that the scientific laws are true. Based on the history of science, Laudan asserts that we can't argue that all successful theories usually refer. My thesis is that we can use the notion of approximate truth in order to save the so-called convergent realism in a weak sense. Moreover, a shift to pragmatism is a good way toward a reconciliation.

Keywords: Larry Laudan, Hilary Putnam, convergent realism, reference, truth, scientific success.

PROIECTUL REPINGERII REALISMULUI CONVERGENT

Cred că ideea înțelegerii realismului epistemologic ca realism convergent apare cel puțin în mod implicit în majoritatea proiectelor de reconstrucție a unei epistemologii realiste bazată pe supoziția că lumea pe care o cunoaștem există independent de mintea subiectului epistemic. Probabil că Richard Boyd și Hilary Putnam au făcut explicită această idee de convergență în încercările lor de a da consistență realismului științific¹. Ei corelează ideea că teoriile științifice converg, în sensul că cele mai vechi sunt cazuri limită ale celor mai noi, cu teza că teoriile științifice mature au, de regulă, referință și că sunt aproximativ adevărate. Nu este scopul meu în acest studiu să ofer o reconstrucție istorică a modului în care înțelegerea realismului epistemologic ca realism convergent a generat un proiect epistemologic consistent în lucrările filosofilor menționați.

¹ În considerațiile care urmează, mă voi referi la realismului epistemologic așa cum este descris în Boyd, 1985, 1989, și în Putnam, 1978, 1985. Faptul că Putnam și-a schimbat punctul de vedere de-a lungul vieții nu doar prin nuanțări și accente, ci chiar prin reconsiderări ale unora dintre tezele susținute la un moment dat este de notorietate în literatura de specialitate. De aceea, poate că este necesară o determinare temporală a discuției din acest studiu, în sensul precizării faptului că remarcile critice ale lui Laudan au în vedere acea poziție susținută de Putnam în deceniul al optulea al secolului trecut pornind de la argumentele lui Boyd Drumul ulterior sau peregrinările teoretice ale lui Putnam depășesc obiectivele teoretice ale acestui studiu.

Ceea ce îmi propun în acest studiu este o prezentare critică a argumentelor de tip istoricist pe care Laudan le aduce împotriva realismului convergent. Acesta oferă contraexemple și, prin inducție pesimistă, concluzionează că fiecare dintre tezele de bază ale realismului convergent este cel puțin discutabilă. Consider însă că întreaga critică istoricistă întreprinsă de Laudan se bazează pe asumarea unei contestări filosofice a tezelor de bază ale realismului epistemologic așa cum au fost ele articulate de Boyd și Putnam, și anume, așa cum am precizat mai sus, că termenii teoriilor științifice mature au, de regulă, referință și că enunțurile cu caracter de lege din aceste teorii sunt adevărate. De aceea, critica făcută de Laudan realismului convergent presupune și o reconsiderare a problemei semantice a referinței și a relației dintre referință și adevăr. În acest comentariu, voi încerca să extrag cu prioritate din critica propusă de Laudan chiar aceste aspecte ce vizează problema referinței termenilor unei teorii științifice.

În *A Confutation of Convergent Realism*², Larry Laudan dezvoltă argumente prin care respinge două teze de bază ale realismului³:

1. Istoria științei nu este istoria convergenței spre adevăr sau istoria aproximării treptate a adevărului.
2. Nu se poate susține că numai realismul poate explica o asemenea convergență.

Chiar și o privire superficială aruncată asupra istoriei științei ne permite să observăm că multe teorii științifice de succes sunt în dezacord cu imaginea realismului științific despre felul în care teoriile au succes. Astfel, dacă luăm în considerare domeniul astronomiei, constatăm că teorii formulate înainte de Kepler, dacă nu chiar și unele formulate ulterior, deși au avut succes explicativ și putere predictivă, s-au dovedit a fi false. Sau, dacă ne reamintim progresele înregistrate în teoria combustiei sub aspectul puterii predictive ca urmare a acceptării ipotezei existenței flogistonului, atunci va trebui să acceptăm că a avut succes o teorie radical falsă și care postula existența unei entități explicative ce s-a dovedit a fi o plâsmuire a imaginației cercetătorilor. Și teoria clasică a luminii ca fenomen ondulatoriu a făcut apel la ipoteza eterului ca mediu de propagare, dar ulterior s-a dovedit că eterul nu există, deși teoria respectivă a avut succes predictiv. Altfel spus, toate aceste teorii cu succes predictiv s-au dovedit a fi „nerealiste”. Pornind de la aceste cazuri, am putea face o „inducție pesimistă” și să inferăm că nu avem niciun fel de garanții pentru a crede că teoriile actuale sunt realiste și adevărate. Ca urmare, deși știința progresează în privința puterii predictive și a aplicabilității tehnologice, istoria ei ne arată că rămâne failibilă.

² Laudan, 1981.

³ Folosesc sintagma „două teze de bază ale realismului” și nu „tezele de bază ale realismului”, întrucât cred că realismul epistemologic este susținut în mod necesar de cele două aserțiuni, dar nu și că este susținut numai de ele.

Nu îmi propun să discut aici pe larg, pe baza unor studii de caz, problema posibilității testării empirice a ipotezei realismului epistemologic, asemenea oricărei alte ipoteze empirice, pornind de la felul în care ea este susținută de cercetarea empirică a dezvoltării istorice a științei. Scopul meu este de a arăta că ipoteza realismului epistemologic se corelează cu un anumit mod de înțelegere a relației dintre succesul empiric al unei teorii și problema semantică a referinței, așadar de a lămuri în ce fel o problemă epistemologică depinde de anumite presupuziții ce țin de filosofia limbajului și semantică. Ca urmare, pentru că scopul cercetării nu este în primul rând unul isotric, referirile la anumite cazuri din istoria științei vor fi în continuare minimale, doar pentru a ilustra diversele susțineri teoretice.

STRUCTURA ARGUMENTATIVĂ A REALISMULUI CONVERGENT

Larry Laudan definește realismul epistemologic ca realism convergent printr-o serie de aserțiuni cu conținut semantic, metodologic și epistemologic. Întreaga discuție se desfășoară într-un cadru teoretic care ia în considerare și presupune cunoscută acea dezbateră amplă din filosofia științei ce a avut loc începând cu elaborarea modelului standard al teoriei științifice de către Rudolf Carnap și succesorii săi, trecând prin criticile și revizuirile propuse de Popper și Quine, până la alternativa conturată de Thomas Kuhn și *Noua filosofie a științei*. Drept urmare, vom regăsi în analiza propusă de Laudan ideile de bază ale acestei debateri, de la distincția dintre nivelul observațional și cel teoretic până la folosirea istoriei științei ca un criteriu de validare a unei teorii despre natura teoriei științifice. Prezint în continuare, într-o redare cât mai precisă, aserțiunile formulate de Laudan⁴:

R(1) Teoriile științifice, cel puțin acelea din științele exacte ale naturii sau din științele aflate într-o etapă de maturitate a dezvoltării lor, sunt aproximativ adevărate. Dacă luăm în considerare un anumit domeniu, atunci vom constata că teoriile mai recente sunt mai aproape de adevăr comparativ cu teoriile mai vechi.

R(2) Termenii observaționali și termenii teoretici din teoriile științifice „mature” se referă în mod autentic. Aceasta înseamnă că există în lume substanțe sau entități care corespund ontologiilor presupuse de teoriile care sunt considerate cele mai bune dintr-un domeniu.

R(3) Teoriile mai noi dintr-un anumit domeniu de cercetare științifică ajuns la maturitate „prezervă” relațiile teoretice și referenții teoriilor mai vechi. O teorie mai veche va fi considerată un „caz limită” al teoriei mai noi.

R(4) Teoriile mai noi explică sau ar trebui să explice de ce teoriile anterioare au avut succes, în măsura în care au avut succes.

⁴ Vezi Laudan, 1981.

Tezele R(1) – R(4), care pot fi considerate drept ipoteze empirice, sunt conjugate de Laudan într-o aserțiune metafilosofică care scoate la iveală presupuziția lor comună:

R(5) Tezele R(1) – R(4) presupun că teoriile științifice „mature” ar trebui să aibă succes.

Altfel spus, putem explica cel mai bine succesul științei cu ajutorul tezelor R(1) – R(4). Desigur, noțiunea de succes al unei teorii științifice presupusă de Laudan este una asupra căreia există un consens al filosofilor și istoricilor științei, și anume, o teorie de succes rezistă testelor empirice la care este supusă, adică, în primul rând, explică și face predicții corecte. Întrucât testarea unei teorii se face pornind de la presupuziția că acea teorie oferă o descriere a realității, se consideră că succesul științei oferă o confirmare empirică a realismului.

Laudan construiește în continuare două raționamente care permit corelarea problemelor de tip epistemologic cu cele de tip semantic în cadrul așa-numitului realism convergent. Primul raționament stabilește o relație probabilă între succesul empiric al unei teorii, adevărul ei și funcția referențială a teoriei. Al doilea raționament ia în considerare relațiile de succesiune dintre teoriile științelor mature și stabilește că teoriile mai vechi pot fi înțelese ca un caz limită al celor mai noi.

Primul raționament se bazează pe aserțiunile R(1) și R(2):

1. Dacă teoriile științifice sunt aproximativ adevărate, atunci ele vor avea succes empiric.
2. Dacă termenii fundamentali ai unei teorii științifice se referă în mod autentic, atunci acele teorii vor avea, în general, succes empiric.
3. Teoriile științifice sunt teorii cu succes empiric.
4. (Probabil) Teoriile sunt aproximativ adevărate și termenii lor au referință autentică.

Aserțiunea R(3) servește la construirea raționamentului următor:

1. Dacă teoriile mai vechi dintr-o știință „matură” sunt aproximativ adevărate și dacă termenii fundamentali ai acelor teorii au referință autentică, atunci teoriile mai recente cu succes empiric mai mare vor prezenta teoriile mai vechi ca un caz limită.
2. Oamenii de știință încearcă să prezeve teoriile mai vechi ca niște cazuri limită ale teoriilor mai noi și, în general, reușesc să facă acest lucru.
3. (Probabil) Teoriile mai vechi dintr-o știință „matură” sunt aproximativ adevărate și au referință autentică.

Laudan reduce realismul epistemologic la acest set de teze și raționamente și apreciază că susținătorii realismului convergent pretind că aceste teze și raționamente permit explicarea coerentă a succesului teoriilor științifice și a progresului de tip cumulativ. De fapt, între realismul epistemologic convergent și succesul științei am avea o relație de susținere reciprocă, în sensul că dacă realismul convergent explică succesul științei, acesta din urmă confirmă corectitudinea sau adecvarea unei epistemologii realiste, chiar într-un sens al termenului „confirmare” pe care îl avem în vedere atunci când vorbim despre confirmarea empirică a unei teorii și despre succesul ei empiric. Un asemenea epistemolog realist va considera că orice epistemologie nonrealistă ar eșua în tentativa de a explica în mod curent și acceptabil succesul științei și ne-ar obliga să acceptăm că adecvarea dintre teorie și domeniul pe care ea îl explică ar avea un caracter pur miraculos, fiind rezultatul unei potriviri întâmplătoare.

Reconstrucția propusă de Laudan pentru realismul epistemologic, înțeles ca realism convergent, se bazează, așa cum se poate observa la o inspecție sumară a aserțiunilor R(1) – R(3) de mai sus, pe conceptele de adevăr și referință. Nu este însă o noutate să constatăm acest rol explicativ causal al celor două noțiuni într-o epistemologie realistă. În general, orice asemenea epistemologie realistă presupune că termenii teoriei denumesc entități reale și că adevărul poate fi înțeles corect ca o corespondență între teorie și faptele descrise. Drept urmare, orice asemenea epistemologie realistă apelează la mecanisme de tip empiric preum testarea teoriilor.

Scopul lui Laudan este să pună în discuție soliditatea relației tripartite dintre adevăr, referință și succesul teoriei științifice. Drept urmare, Laudan își exprimă îndoiala că cele două raționamente de mai sus duc spre concluzii ce pot fi acceptate. Motivele repingerii celor două raționamente care constituie nucleul teoretic al realismului epistemologic ar fi două:

1. Tezele care stau la baza raționamentelor ar fi false sau cel puțin prea ambigue pentru a putea fi acceptate.
2. Chiar dacă ar fi adevărate, ele nu sunt temeieri suficient de puternice pentru a garanta concluziile realismului epistemologic înțeles ca realism convergent.

Urmându-l pe Laudan, voi explora în continuare chiar această relație dintre adevăr, referință și succesul empiric al teoriei prin realizarea unui decupaj teoretic care se reduce la analiza relației dintre succesul empiric al teoriei și funcția ei referențială.

REFERINȚĂ ȘI SUCCES EMPIRIC

Laudan consideră cu Putnam este acela care a dezvoltat latura specific referențială a argumentului empirist în favoarea realismului epistemologic. Care ar fi acest angajament semantic al realismului epistemologic? Miza uriașă a acestui

argument ar fi dată de identificarea celei mai directe legături dintre teoriile noastre despre lume și lumea însăși. Aceasta ar însemna că un realist presupune cel puțin în mod implicit că este foarte probabil ca lumea să conțină entități asemănătoare cu acelea postulate de teoriile care au succes. Dacă Putnam ar accepta o aserțiune precum R(2) de mai sus pentru a corela astfel succesul științei cu caracterul referențial al teoriei, atunci vor putea fi derivate aserțiunile următoare:

S(1) Teoriile din științele mature au succes.

S(2) O teorie ai cărei termeni fundamentali se referă în mod autentic va fi o teorie de succes.

S(3) Dacă o teorie are succes, atunci putem infera rezonabil că termenii ei fundamentali se referă în mod autentic.

S(4) Toți termenii fundamentali ai teoriilor din științele mature au referință.

Relațiile dintre cele patru aserțiuni sunt de coerență explicativă, în sensul că putem identifica diverse moduri de susținere reciprocă. Astfel, S(2) și S(4) explică S(1), în timp ce S(1) și S(3) oferă garanții pentru S(4). Drept urmare, se poate susține, fără a intra în vreo circularitate vicioasă, că referința explică succesul empiric al teoriei și că succesul garantează autenticitatea referinței.

Laudan susține însă că, cu excepția lui S(1), niciuna dintre premise nu este acceptabilă. Recunoașterea ca atare a succesului teoriilor din științele mature nu este o chestiune problematică. Dificultățile încep însă atunci când succesul este corelat cu referința. Ca urmare, prin proiectul său critic Laudan nu pune la îndoială corectitudinea raționamentelor unui realist, ci atacă chiar temeiurile lor, adică acele aserțiuni care corelează succesul unei teorii cu funcția ei referențială.

Care ar fi atunci principalele obiecții pe care Laudan le ridică împotriva aserțiunilor de bază ale realismului epistemologic în privința relației din succesul teoriei și funcția ei referențială? Încerc în continuare o extragere sistematică a acestor obiecții împreună cu reformulările și replierile teoretice indicate de Laudan.

Prima problemă constă în dificultățile legate de lămurirea noțiunii de succes al unei teorii științifice cu care lucrează realismul epistemologic. Anumiți filosofi ai științei, precum Carnap sau Popper, au încercat să construiască un echivalent logic al noțiunii de succes, dar nici logica inductivă și nici calculul gradelor de verosimilitudine nu au schimbat discursul generalist al epistemologilor. În linii mari, epistemologii realiști lucrează cu o noțiune pragmatică de succes care este reductibilă la derivarea din teorie a unor predicții de succes, la trecerea unor teste severe standard, la formularea unor explicații acceptabile ori chiar la posibilitatea de a interveni în ordinea naturală. De exemplu, spunem despre teoria lui Newton că este una de succes tocmai pentru că îndeplinește cel puțin aceste cerințe. În acest sens, aserțiunea S(1) de mai sus poate fi acceptată fără rezerve. Criteriile indicate, deși nu au precizia și claritatea unui calcul, sunt suficiente pentru a decide dacă ne aflăm sau nu în fața unei teorii de succes.

Dificultățile serioase încep însă cu cea de-a doua aserțiune, aceea potrivit căreia referința explică succesul. În ce sens vorbim despre referință în acest caz? Adoptarea unei perspective caritabile asupra referinței, precum aceea care a fost propusă de Hilary Putnam⁵, ar putea fi deosebit de permisivă, în sensul că ar recunoaște îndeplinirea funcției referențiale de către teorii care descriu doar în mod aproximativ entități asemănătoare cu acelea a căror existență este presupusă. Totuși, Laudan respinge și o asemenea repliere caritabilă minimală pe baze pragmatice și susține că istoria științei ne oferă contraexemplu de teorii autentice referențiale care nu au avut succes. Un exemplu ar fi acela al chimiei atomului din secolul al optsprezecelea, caz în care o teorie referențială a fost abandonată în favoarea unei teorii fenomenologice a afinităților electrice. Alt exemplu ar fi acela al teoriei lui Wegener despre plăcile tectonice și deriva continentelor, care, deși era referențială în sens tare, nu a avut niciun succes vreme de câteva decenii, înainte de a fi acceptată în cele din urmă și de a deveni paradigmatică.

Drept urmare, enunțul S(2) trebuie respins pentru că este fals sau trebuie revizuit. Nu îl putem respinge pentru că, într-adevăr, unele teorii referențiale au succes, însă îl putem revizui astfel încât să capete un sens mai slab. Un realist ar putea propune o formulare de felul următor:

S (2') O teorie ai cărei termeni au referință va fi de obicei, dar nu întotdeauna, o teorie de succes.

Este însă oare această formulare una capabilă să salveze realismul epistemologic? După Laudan, putem găsi suficiente dovezi istorice în favoarea susținerii că numeroase teorii referențiale nu au avut succes nici măcar în cele din urmă, ceea ce ar infirma și regula mai slabă stabilită prin S(2'). Așadar, lipsa de succes a unor teorii referențiale nu este doar o excepție, ci o situație pe care o întâlnim surprinzător de des în istoria științei. De exemplu, teoria atomistă a fost precedată de numeroase speculații timp de două mii de ani, teoria ondulatorie a luminii, la fel, a fost precedată de alte teorii înainte de 1820 ori teoriile cinetice ale căldurii din secolele al șaptesprezecelea și al optsprezecelea. Aceste teorii au în comun faptul că, deși se referă la anumite entități, sunt însă lipsite de succes, pentru că o teorie asemănătoare ulterioară să se refere la entități asemănătoare și, în sfârșit, să aibă succes. Desigur, am putea să rectificăm iarăși aserțiunea de tipul S(2) și să introducem o dimensiune temporală, ceva de genul, „o teorie ai cărei termeni au referință, va fi de obicei, în cele din urmă, dar nu totdeauna, o teorie de succes.” Dar această nouă repliere și slăbire a aserțiunii inițiale ar putea fi iarăși supusă revizuirii pe baza unor contraexemplu istorice care vor dezvălui alte excepții. Am intra pe o pantă alunecoasă

⁵ Putnam, 1978, pp. 20–22. Putnam consideră că funcția referențială este îndeplinită dacă există entități care se potrivesc în mod aproximativ descrierilor făcute de teorie. Așa ar sta lucrurile cu „atomul” lui Dalton, „masa” lui Newton „electronul” lui Bohr, „gena” lui Mendel, dar nu și cu „flogistonul” sau „eterul”.

care ar duce la slăbiri succesive ale criteriului inițial până la disoluția lui. Este evident că ne aflăm în situația de a reconcilia enunțuri de tip normativ și metodologic cu enunțuri descriptive derivate din situații istorice ale științei. De aceea, a continua în această direcție nu este nimic altceva decât o fundătură.

Laudan menționează și posibilitatea principială de a construi în mod aleator diverse teorii în care să folosim termeni despre care credem că au referință. Este suficient ca limbajul să conțină negația pentru a construi, pornind de la teorii despre care știm că au succes, teorii referențiale care nu au succes. Asemenea reconstrucții de predicate nu sunt însă teorii autentice, ci simple grupări de enunțuri în care nu se realizează o integrare coerentă și sistemică. Cred că un asemenea argument nu face nimic altceva decât să revigoreze o critică de tip holist a unei înțelegeri înguste a raportului dintre teorie și experiență.

Ca urmare, confrunțați cu asemenea încurcături, ne dispensăm de aserțiunea de tipul S(2) și pretindem că unei epistemologii realiste a științei îi este suficientă asumarea unei aserțiuni precum S(3). Aceasta este imună la obiecțiile anterioare pentru că nu derivă succesul unei teorii din referențialitate, ci invers, referențialitatea din succes. Dar facem oare vreun pas înainte în acest fel? Dificultățile continuă să apară în mod simetric. De această dată, obiecția va fi aceea că teorii precum acelea ale flogisticului și eterului au avut un succes relativ, deși ne este clar că ele nu aveau niciun fel de referință. Dar și mai serioasă este o altă dificultate: dacă acceptăm doar că teoriile de succes au referință, atunci înseamnă că nu am explicat succesul empiric. De fapt, de vreme ce acceptăm că teorii care au referință pot să nu aibă succes, retragem referinței rolul de factor explicativ al succesului. Vom admite că teoriile care au succes au referință, ceea ce nu înseamnă a spune că referința explică succesul, deoarece admitem, în același timp, că teorii care au referință nu au succes. Aserțiunile că teoriile de succes au referință și că teorii care au referință nu au succes nu sunt incompatibile din perspectiva unei cercetări istorice a progresului științei, ceea ce înseamnă că dizolvăm explicația succesului în știință pe baza funcției referențiale a teoriei.

REFERINȚĂ ȘI ADEVĂR

Dacă eșuăm în tentativa de a stabili o corelație între funcția referențială a teoriei și succesul ei empiric, atunci putem căuta o altă construcție care să ia în considerare, în mod plauzibil și rezonabil, o altă condiție a succesului unei teorii științifice și care, în același timp, să asigure o recuperare indirectă a condiției referinței. O asemenea condiție pe care o identificăm explicit în proiectul Boyd – Putnam este adevărul. Vom afirma că o teorie are succes dacă și numai dacă este adevărată sau aproximativ adevărată. Dar o teorie poate fi adevărată sau aproximativ adevărată numai dacă termenii ei au referință, ceea ce înseamnă că o explicație a succesului unei teorii științifice în termenii adevărului ei ne duce înapoi la problema referinței.

Revenind la S(3), vom considera că o teorie care are succes, adică este adevărată, are și referință. Laudan consideră că o asemenea afirmație este una empirică, ceea ce înseamnă că iarăși ne întoarcem la istoria științei pentru a vedea cum stau lucrurile. Primul contraexemplu ar fi acela al utilizării ipotezei eterului în perioada 1830–1850 în diverse teorii ale fizicii, în teoria fluidului electric, în teoria căldurii, în optică, dar și în teoria gravitației sau, poate surprinzător, în fiziologie. Deși orice asemenea teorie care face apel la ipoteza eterului poate fi calificată drept non-referențială, constatăm că succesele predictive și explicative ale acestor teorii au fost foarte consistente. Este suficient un singur exemplu, cel al predicției corecte a lui Fresnel cu privire la punctul luminos din centrul umbrei unui disc solar. Astfel, o cercetare istorică duce la concluzia că în secolul al nouăsprezecelea teoriile non-referențiale ale eterului au avut un succes empiric mai mare decât teoriile atomiste referențiale. De aici rezultă că aserțiunea S(3) se confruntă cu o dublă provocare, prima că teorii de succes sunt non-referențiale, a doua, că realistul se află în dificultate atunci când dorește să explice succesul științei.

Totuși, să presupunem că asemenea dificultăți pot fi neutralizate parțial dacă interpretăm într-un mod mai puțin strict poziția realismului epistemologic. De fapt, a fi realist nu înseamnă a presupune că toți termenii unei teorii de succes, adică adevărată, au referință. Vom accepta că numai unii termeni au referință, ceea ce ar fi suficient. Ar fi bună o asemenea cale de urmat? Este slăbirea realismului referențial o soluție acceptabilă? După Laudan, o asemenea rezolvare a problemei duce la dificultăți insurmontabile în înțelegerea relațiilor interteoretice, mai ales în legătură cu modul în care este păstrată referința în teorii succesoare. Dacă doar unii termeni ai teoriei de primă generație trebuie să aibă referință, atunci va fi foarte dificil să indicăm modul în care regăsim aceleași referiri la anumite entități în teoria mai nouă. Ar însemna să fixăm anumite constrângeri care sunt foarte greu de încorporat într-o teorie normativă a științei.

Putnam se bazează în argumentele sale în favoarea realismului epistemologic⁶ pe o teorie causală a referinței de genul celei schițate de Saul Kripke, ceea ce îi permite să susțină că referința se poate conserva chiar și atunci când se modifică descrierea teoretică a proprietăților unei entități, situație în care se asigură o stabilitate a angajamentelor epistemice în condițiile în care, în cele din urmă, vechea teorie este înlocuită de una nouă. Dar dacă o teorie este înlocuită cu alta mai bună, atunci vom discuta în mod diferit despre cele două în termeni de adevăr. Ajungem astfel la o anumită ruptură între referință și adevăr, în sensul că referința ar fi irelevantă pentru adevărul, fie el și aproximativ, al teoriei. Dificultatea este cu atât mai mare dacă acceptăm, așa cum pare să o facă Laudan, că termenii unei teorii care este înlocuită cu alta mai bună se dovedesc a fi lipsiți de referință, de vreme ce noua teorie oferă, așa cum ar fi zis Kuhn, o altă taxonomie, adică un alt decupaj al realității. În acest caz, întrebarea cu privire la adevărul unei teorii începe să devină

⁶ Am în vedere acele articole ce se regăsesc în Putnam, 1985.

inutilă, fie și numai pentru că o inducție pesimistă ne expune riscului maximal de a descoperi că teoriile pe care le considerăm acum adevărate se vor dovedi în viitor false de vreme ce acest lucru s-a întâmplat în trecut cu teorii pe care le-am considerat la rândul lor adevărate.

Dar această ruptură dintre referință și adevăr poate duce, în mod surprinzător, chiar la o încercare de apărare a realismului convergent. Dacă referința nu este relevantă pentru adevărul unei teorii și dacă ideea de convergență este elaborată pornind de la adevărul teoriilor, atunci faptul că Laudan supune criticii fundamentele semantice ale convergenței nu duce și la o anihilare a oricărei argumentări în favoarea unei convergențe înțeleasă ca aproximare a adevărului. Pe scurt, realismul convergent poate fi salvat din încolțirea critică propusă de Laudan⁷. Mai mult decât atât, chiar dacă, așa cum putem argumenta pe bază de exemple din istoria științei, unele teorii care se dovedesc a fi adevărate nu au succes și unele teorii care au succes se dovedesc a fi false, dacă luăm în considerare exigențele unei inferențe îndreptate spre cea mai bună explicație, atunci vom constata că nu avem o altă explicație mai bună decât aceea că teoriile succesive converg în direcția aproximării adevărului⁸. Prin analogie cu opțiunea realistă a existenței unei lumi externe, vom considera că și realismul convergent este preferabil din rațiuni asemănătoare, orice altă ipoteză fiind generatoare de complicații teoretice care nu ar elucida deloc mai convenabil așa-numitul miracol pe care îl constatăm în evoluția științei, și anume, că teoriile noastre sunt din ce în ce mai bune.

În încheiere, încerc o ipoteză interpretativă care poate oferi o cheie pentru înțelegerea criticii propusă de Laudan. Cred că acesta lucrează în argumentele sale dintr-o perspectivă falsificaționistă de inspirație popperiană. Cu alte cuvinte, el pornește de la situația în care o teorie este falsificată, ceea ce ar însemna că o asemenea teorie, deși a avut succes, se dovedește a nu fi adevărată. Dar aceasta nu înseamnă că vechea teorie nu poate fi considerată o aproximare a adevărului pe baza celor mai bune dovezi disponibile la un moment dat. Popper păstrează ideea convergenței în ipoteza sa, a apropierei de adevăr. Altfel spus, progresul științei nu înseamnă nimic altceva decât o creștere a verosimilității teoriilor.

Pe de altă parte, Laudan ia în considerare abordările istoriste propuse de *Noua filosofie a științei* și încearcă să trateze realismul convergent ca pe o ipoteză empirică pe care o putem accepta sau respinge pe baza datelor istorice. Dintr-o asemenea perspectivă, cred că principalele concluzii sunt următoarele:

1. Unele teorii de succes din istoria științei au conținut termeni lipsiți de referință, iar alte teorii, ai căror termeni aveau referință, nu au avut succes. Este evident că succesul unei teorii științifice nu poate fi redus la funcția referențială. Niciun filosof al științei nu a propus însă o asemenea abordare limitativă a succesului științei.

⁷ Vezi Hardin, Rosenberg, 1982.

⁸ Vezi Diéguez – Licena, 2006.

2. Realismul epistemologic are, într-adevăr, o problemă, pentru că nu poate explica în proprii săi termeni succesul empiric al unor teorii ai căror termeni nu au referință.

3. De aceea, putem încerca alternativa explicării succesului empiric al teoriilor pe baza ideii de adevăr aproximativ. Putem face acest lucru printr-o separare a referinței și adevărului în explicarea succesului empiric și o păstrare a ideii de convergență cu ajutorul ideii de adevăr aproximativ.

4. O asemenea abordare duce însă la revizuirea conceptului de adevăr pe care îl presupunem în explicarea succesului empiric al teoriilor științifice în direcția asumării unei perspective pragmatiste asupra adevărului. Confruntat cu dificultățile realismului epistemologic, însuși Putnam a preferat deplasarea spre pragmatism⁹.

5. Rămâne problema explicării relației interteoretice dintre o teorie succesoare și vechea teorie. Dacă presupunem că vechea teorie este falsificată, atunci cu atât mai mult va trebui să explicăm în ce fel anumite conținuturi din aceasta sunt păstrate în noua teorie. Probabil că un compromis între realism și instrumentalism își poate asuma o asemenea sarcină teoretică.

BIBLIOGRAFIE

- Boyd, Richard N., 1985, *On the current status of the Issue of Scientific Realism*, „Erkenntnis”, 19, pp. 45–90.
- Boyd, Richard N., 1989, *What Realism Implies and What it does Not*, „Dialectica”, 43, pp. 5/29.
- Diéguez – Licena, Antonio, 2006, *Why Does Laudan’s Confutation of Convergent Realism Fail?*, „Journal for General Philosophy of Science”, nr. 37, pp. 393–403.
- Hardin, Clyde L., Alexander Rosenberg, 1982, *In Defense of Convergent Realism*, „Philosophy of Science”, vol. 49, nr. 4, pp. 604–615.
- Laudan, Larry, 1981, *A Confutation of Convergent Realism*, „Philosophy of Science”, vol. 48, nr. 1, pp. 19–49.
- Laudan, Larry, 1984, *Discussion Realism Without the Real*, „Philosophy of Science”, vol. 51, pp. 156–162.
- Margolis, Joseph, 2007, *Pragmatism without Foundations. Reconciling Realism and Relativism*, Continuum, New York.
- Putnam, Hilary, 1978, *Meaning and the Moral Sciences*, Routledge and Kegan Paul, London.
- Putnam, Hilary, 1985, *Philosophical Papers, II, Mind, Language and Reality*, Cambridge University Press, Cambridge.

⁹ Ideea unei asemenea reconcilierii în context pragmatist a realismului cu relativismul epistemologic este dezvoltată de Margolis, 2007.